

Agata KIELESIŃSKA
Politechnika Częstochowska

Ekonomia społeczna determinantą rozwoju lokalnego

Synopsis: Celem artykułu jest przedstawienie istoty przedsiębiorczości społecznej, jej podstaw prawnych oraz ekonomicznych aspektów prowadzenia działalności. Analizy krytycznej dokonano w oparciu o szerokie spektrum współczesnej literatury przedmiotu i zapisy w polskim oraz unijnym prawodawstwie dotyczącym otoczenia dla tego sektora gospodarki. Zostały omówione aktualne komplementarne krajowe założenia programowe wspierania rozwoju lokalnego w Polsce dla sektora prywatnego i publicznego oraz formy determinujące wspierania procesu lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym także rozwój aktywności lokalnej obszarów wiejskich.

Zidentyfikowanie istniejących obszarów i uwarunkowań¹ przedsiębiorczości społecznej może stać się inspiracją dla jednostek samorządu terytorialnego i instytucji ekonomii społecznej w rozwijaniu tej formy działalności w społecznym rozwoju lokalnym opartym na wartościach solidarności, partycypacji i samorządności oraz tworzeniu makrospołecznych warunków dla wzrostu inicjatyw i podmiotów ekonomii społecznej.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, aspekty ekonomiczne, rozwój lokalny, aktywność obszarów wiejskich.

Wprowadzenie

Ekonomia społeczna, gospodarka społeczna lub przedsiębiorczość społeczna – to określenia dla sektora działalności gospodarczej, który łączy w sobie cele społeczne i ekonomiczne, w którym zatrudniane są osoby z grup społecznych

¹ Literatura przedmiotu wyróżnia m.in. uwarunkowania dla rozwoju ekonomii społecznej, które obejmują przede wszystkim: znaczenie lokalnego i społecznego zakorzenienia takiej działalności (spółdzielnie) w polskim społeczeństwie, konieczność poszerzania wiedzy na temat ekonomii społecznej (jej znaczenia i możliwości) dla tworzenia sprzyjającego otoczenia, traktowanie ekonomii społecznej przez administrację publiczną jako ważny i innowacyjny segment współczesnej gospodarki, stanowiący jeden z czynników lokalnego zrównoważonego rozwoju, a także wskazują na aspekt finansowego wspierania poprzez np. system zamówień publicznych z klauzulą preferencji dla obszaru działań podmiotów ekonomii społecznej.

wymagających wsparcia: długotrwale bezrobotni, niepełnosprawni itp. Jest to głównie działalność gospodarcza organizacji pozarządowych i innych przedsiębiorstw społecznych², która z punktu widzenia solidarności społecznej jest niezwykle ważna. Zysk nie jest tutaj najważniejszy, choć jest istotny, ważny jest człowiek, dobro wspólne, wspólnie podejmowane decyzje, niezależność od władz, dobrowolne członkostwo – czym wyróżnia się w stosunku do zwykłego biznesu.

W Polsce stowarzyszenia oraz fundacje mogą prowadzić działalność odpłatną i gospodarczą, dzięki której realizują swoją misję – działanie na rzecz otaczającej je społeczności. Od paru lat organizacje społeczne mogą też powoływać spółdzielnie socjalne osób prawnych, które z jednej strony zapewniają stałe miejsce pracy dla osób bezrobotnych i wykluczonych na rynku pracy, a z drugiej mogą wspierać i współtworzyć ofertę pożytku publicznego, w tym realizować zadania powierzone przez państwo i samorządy.

Przedsiębiorstwa społeczne uzupełniają wolny rynek: wchodzą w nisze mało intratne dla biznesu, zatrudniają osoby przez biznes z reguły niezatrudniane i rzadko stanowią dla niego realną konkurencję.

Stanowią one, przede wszystkim w skali lokalnej, sposób na rozwiązywanie problemów związanych ze zjawiskami wykluczenia społecznego, dla których nie zawsze wystarczają ogólnie stosowane metody aktywizacji społecznej i zawodowej, którymi posługują się publiczne służby zatrudnienia i instytucje pomocy społecznej. Publikacja niniejsza jest próbą prezentacji wieloaspektowej problematyki przedsiębiorczości społecznej oraz przesłanek jej funkcjonowania i otoczenia prawno-instytucjonalnego.

Geneza i istota ekonomii społecznej

Idea solidarności społecznej jest symptomem altruistycznej wrażliwości na nowe warunki życiowe najbardziej bezbronnych grup społecznych, będące wynikiem rozwoju społeczeństwa. Przykładem solidarności społecznej były organizacje charytatywne (fundacje charytatywne, braterstwa i szpitale) i organizacje wzajemnej pomocy, które rozwijały się przez cały okres średniowiecza.

Określenie *gospodarka społeczna* związane jest z opublikowaniem w 1830 roku przez liberalnego francuskiego ekonomistę Charles'a Dunoyera traktatu o gospodarce społecznej, w którym zaprezentował moralne podejście do ekonomii. Podejście takie w dalszym ciągu było rozwijane w połowie XIX wieku,

² *przedsiębiorstwo społeczne* (wg definicji europejskiej sieci badawczej EMES (*The Emergence of Social Enterprises in Europe*) – European Research Network prowadzi działalność o celach głównie społecznych, której zyski w założeniu są reinwestowane w te cele lub we wspólnotę, a nie w celu maksymalizacji zysku lub zwiększenia dochodu udziałowców lub właścicieli. Przedsiębiorstwa te są niezależne w stosunku do instytucji publicznych, cechują się oddolnym, obywatelskim charakterem inicjatywy, wyraźnie zorientowanym na społecznie użyteczny cel działalności.

m.in. przez S. de Sismondiego, zarówno w kwestii istnienia „nieprawidłowości w funkcjonowaniu rynku”, które mogą prowadzić do zaburzeń równowagi, jak i ograniczenia zakresu faktycznego przedmiotu ekonomii, którym według Sismondiego był *człowiek*, nie zaś *bogactwo*. Były to w zasadzie teoretyczne analizy ekonomiczne oraz rozważania nad tym, co ma charakter społeczny; dążono do pogodzenia moralności i ekonomii poprzez umoralnienie indywidualnych zachowań, których celem, do jakiego powinni dążyć ekonomiści, był nie dobrobyt czy bogactwo, ale pokój społeczny.

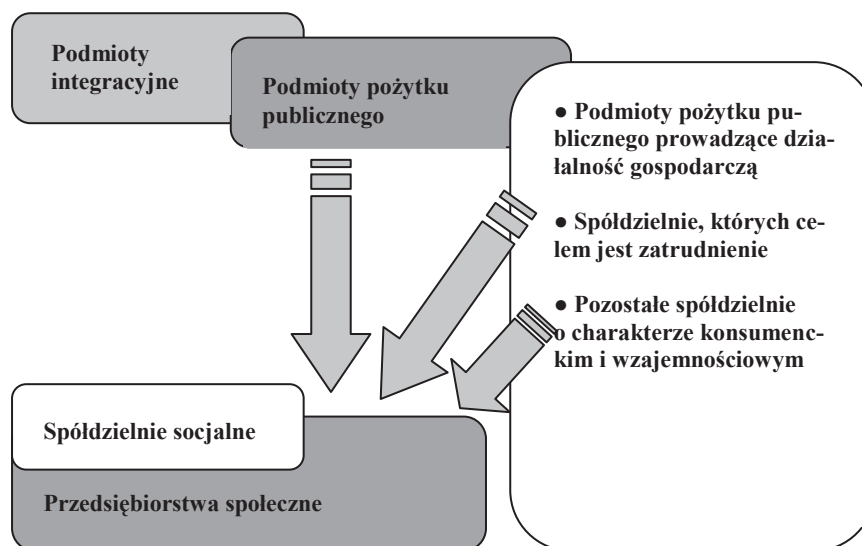
Natomiast praktycznych działań w zakresie solidarności społecznej należy upatrywać w tworzonych w XIX wieku w Anglii stowarzyszeniach ludowych, spółdzielniach i towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych (*friendly societies*), które rozwinęły się dzięki inicjatywom robotników przemysłowych, skoncentrowanych na trudnościach wynikających z trudnych warunków życiowych³.

W drugiej połowie XIX wieku ekonomia społeczna radykalnie zmieniła swój kierunek pod wpływem prac Johna Stuarta Milla i Leona Walrasa. J.S. Mill w swoim traktacie *Zasady ekonomii politycznej* (ang. *Principles of Political Economy*) zwracał uwagę głównie na zrzeszanie się robotników przedsiębiorstw zarówno w znaczeniu spółdzielczym, jak i samopomocowym, wzywając do wspierania tego typu przedsiębiorstw z uwagi na generowane przez nie korzyści ekonomiczne i moralne. Uważał, że spółdzielnie mogą pełnić istotną funkcję w rozwiązywaniu społecznych konfliktów, odgrywając wielką „rolę ekonomiczną nie poprzez pomijanie kapitału, ale poprzez ograniczenie kapitalistycznego wymiaru świata” [6]. Jak wskazuje J.J. Wygnański, te cele społeczne można zdefiniować w kategoriach pomocy wzajemnej, przeznaczania zysków na rzecz szerszej społeczności [16]. Natomiast współcześnie cele społeczne są określane w sposób znacznie bardziej złożony, poprzez działanie na rzecz innego modelu społeczeństwa, w odniesieniu do kształtowania nowego typu postaw związanych z gotowością modernizacyjną nie tylko poszczególnych osób, ale także całych grup społecznych – niezbędnego warunku ukształtowania się społeczeństwa prorozwojowego, w oparciu dysponowane zasoby kapitału intelektualnego, kapitału kulturowego i kapitału społecznego [9].

Ekonomia społeczna łączy cele społeczne i ekonomiczne, a jej istotę stanowią przedsiębiorstwa społeczne, które dla możliwości funkcjonowania na rynku prowadzą podstawową działalność ekonomiczną, muszą sprostać wymaganiom konkurencyjności, a także posiadać choćby nieliczny, ale płatny personel. Natomiast wymiar społeczny wyraża poprzez pierwszeństwo celów indywidual-

³ Zgodnie z ustaleniami kongresu ICA (ang. *International Cooperative Alliance*), który odbył się w 1895 r. w Manchesterze, spółdzielnie są organizacjami demokratycznymi, w których decyzje podejmuje większość *członków-użytkowników podmiotu prowadzącego działalność spółdzielczą*, w związku z czym członkowie będący inwestorami lub dostarczający kapitał (jeśli występują) nie mogą stanowić większości, a nadwyżki nie są objęte alokacją według kryteriów proporcjonalności do kapitału.

nych i społecznych ponad zyskiem, który powinien być przeznaczony na maksymalizację korzyści społecznych, np. przez dostarczanie wysokiej jakości usług lub działanie na rzecz rozwoju lokalnej społeczności.

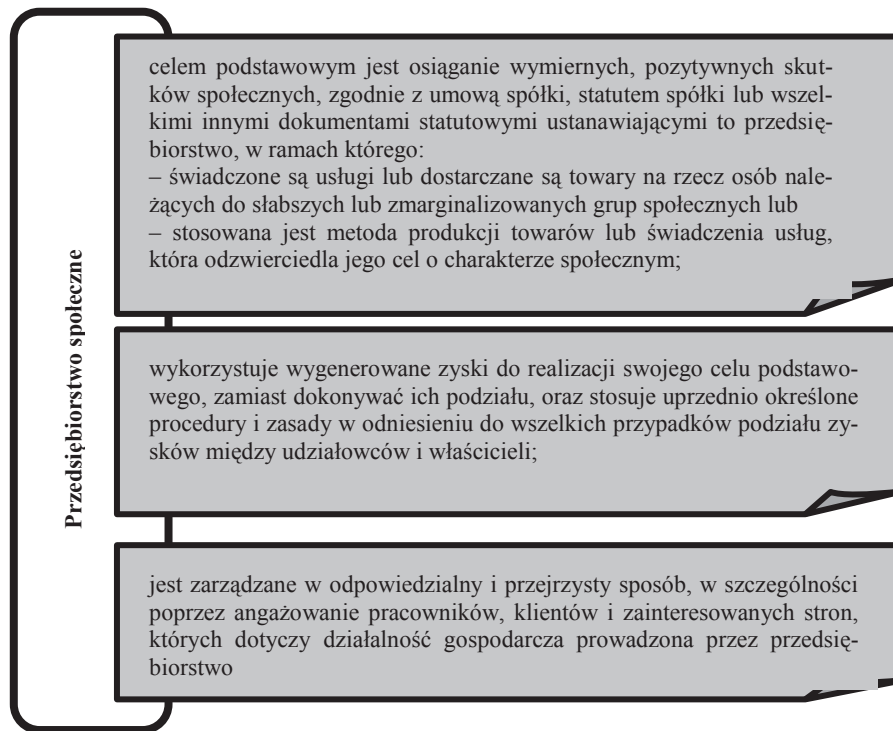
Ryc. 1. Podmioty ekonomii społecznej i przedsiębiorstwa społeczne

Źródło: Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (projekt), Warszawa 2012, s. 14.

Sektor ekonomii społecznej składa się z trzech segmentów, są to, zgodnie z ryc. 1:

- **Segment o charakterze integracyjnym**, który ma umożliwić reintegrację społeczną i zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (Zakłady Aktywności Zawodowej, Centra Integracji Społecznej), działając w formie usługi na rzecz społeczności lokalnej przez przedsiębiorstwa społeczne.
- **Segment podmiotów o charakterze pożytku publicznego**, które zatrudniają pracowników, prowadzą działalność ekonomiczną, odpłatną i nieodpłatną, pożytku publicznego. Podmioty te mogą stać się przedsiębiorstwami społecznymi, o ile podejmą działalność gospodarczą w określonym zakresie, podejmując również zobowiązania statutowe odnośnie do dystrybucji zysku.
- **Segment podmiotów o charakterze rynkowym**, które stworzone zostały dla realizacji celu społecznego, bądź dla których cel społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej, i obejmują grupę podmiotów pożytku publicznego prowadzących działalność gospodarczą (a zyski wspierają realizację celów statutowych), spółdzielnie zatrudniające pracowników oraz pozostałe spółdzielnie o charakterze konsumenckim i wzajemnościowym.

Obszar ekonomii społecznej jest więc stosunkowo szeroki, a za typowe formy przedsiębiorczości społecznej uznaje się m.in. spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, stowarzyszenia i fundacje, centra i kluby integracji. Te podmioty ekonomii społecznej pełnią ważne funkcje gospodarcze⁴: dostarczają produktów, świadczą usługi, aktywizują lokalną społeczność od strony zawodowej, a także generują innowacje związane z wykorzystaniem zasobów dotychczas niedocenianych oraz kreowaniem nowych usług społecznych.

Ryc. 2. Cele podstawowe określające status przedsiębiorstwa społecznego

Źródło: Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (projekt), Warszawa, 2012, s. 11–12.

Zapisy legislacji europejskiej wprowadzają dość szeroki obszar działalności w definicji przedsiębiorstwa społecznego, w ramach której są to przedsiębiorstwa o celach określonych jak na ryc. 2. Przedsiębiorstwem społecznym w krajowych zapisach legislacyjnych [11] jest podmiot prowadzący działalność go-

⁴ Na znaczenie przedsiębiorczości społecznej w rozwoju gospodarki europejskiej wskazał w 2009 r. w przyjętej rezolucji Parlament Europejski, podkreślając, że przedsiębiorstwa społeczne stanowią znaczny potencjał tworzenia nowych miejsc pracy i utrzymywania ich na stałym poziomie. Jeśli chodzi o rozwój przedsiębiorczości społecznej w Polsce, to postępował on w ostatnich latach powoli i stanowił wynik głównie oddolnych inicjatyw.

spodarczą, spełniający kryteria małego lub średniego przedsiębiorstwa, działający jako wyodrębniona pod względem organizacyjnym i rachunkowym część organizacji obywatelskiej lub założony przez tę organizację, grupę osób bądź jednostkę samorządu terytorialnego w formie spółki lub spółdzielni, którego status jest potwierdzany na podstawie przepisów regulacji o przedsiębiorstwie społecznym oraz w ramach ustawy o spółdzielniach socjalnych.

Specyfiką przedsiębiorczości społecznej jest przede wszystkim jego wkład w dziedzinę solidarności, spójności społecznej oraz rozwoju terytorialnego i zawiera się w tym, że jest to działalność w mikroskali, a przy tym lokalnie zakorzeniona, zaspokajająca potrzeby, z którymi nie do końca mogą sobie poradzić inne sektory, a jest to możliwe dzięki temu, iż:

- oparta jest ona na wartościach solidarności i osobistego zaangażowania w życie społeczne,
- generuje miejsca pracy, życia oraz stwarza warunki do rozwoju nowych form przedsiębiorczości,
- odgrywa ważną rolę w rozwoju spójności społecznej oraz rozwoju lokalnym,
- umacniania procesy demokracji oraz tworzenia stabilności i pluralizmu ekonomii rynkowej,
- spełnia wartości i strategiczne cele Unii Europejskiej: stały rozwój, spójność społeczna,
- oferuje pełne zatrudnienie, przeciwdziała biedzie i wykluczeniu społecznemu [3].

Ekonomia społeczna w Unii Europejskiej i w Polsce

Gospodarka społeczna pozycjonuje się w społeczeństwie europejskim między sektorem kapitalistycznym a publicznym, obejmując różnorodne podmioty, których obszarem działania są zarówno stare, jak i nowe potrzeby społeczne, zaspokajane przez samych bezpośrednio zainteresowanych, przy pomocy prowadzonej na rynku działalności gospodarczej, które świadczą usługi o charakterze nierynkowym na rzecz pojedynczych osób, gospodarstw domowych lub rodzin i których zasoby zazwyczaj pochodzą w większości z darowizn, składek członkowskich, dotacji itp. [6].

Współczesną identyfikację europejskiej ekonomii (gospodarki) społecznej określa opublikowany w 1980 r. dokument pt. *Charte de l'économie sociale (Karta gospodarki społecznej)*⁵, w którym gospodarkę społeczną definiuje się

⁵ Dokument organizacji reprezentujących spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i stowarzyszenia, które utworzyły Krajowy Komitet Łącznikowy ds. Działalności Towarzystw Ubezpieczeń Wzajemnych, Spółdzielni i Stowarzyszeń (National Liaison Committee for Mutual, Cooperative and Associative Activities, CNLAMCA), działający pod patronatem Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego.

jako zbiór organizacji, które nie należą do sektora prywatnego, działają w sposób demokratyczny, których członkowie posiadają równe prawa i obowiązki i stosują szczególny system własności i podziału zysków, wykorzystując nadwyżki na rozwój organizacji i poprawę jakości usług świadczonych na rzecz swoich członków i społeczeństwa. Charakterystycznym jest odrodzenie obywatelskich inicjatyw w sferze przedsięwzięć z dziedziny gospodarki społecznej i znaczny ogólny rozwój gospodarki społecznej w Europie⁶. Ważną rolę – w integracji grup mających trudności w znalezieniu zatrudnienia, np. osób niepełnosprawnych fizycznie lub umysłowo lub też osób „niepełnosprawnych społecznie” oraz tych, które były wykluczone z rynku pracy przez długi czas – spełniają tzw. przedsiębiorstwa integracyjne, wyspecjalizowane ośrodki zatrudnienia i spółdzielnie społeczne. Gospodarka społeczna przyczynia się do powstania silnego sektora usług, a także wprowadzenia równości płci na europejskim rynku pracy oraz wykazuje ogromny potencjał uruchamiania wewnętrznych procesów rozwojowych na obszarach wiejskich, reaktywacji zanikających stref przemysłowych oraz rehabilitacji i rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich, przywracania konkurencyjności rozległym obszarom oraz ułatwiania ich integracji na szczeblu krajowym i międzynarodowym. W międzynarodowym kontekście rosnącej globalizacji na znaczeniu zyskuje zdolność do angażowania endogennego potencjału ekonomicznego, przyciągania zagranicznych przedsiębiorstw, rozwijania przedsiębiorczości i wykorzystywania nowych synergii płynących z ogólnego ożywienia lokalnych obszarów. W tych warunkach podstawowymi aktywami okazały się różnego rodzaju spółdzielnie (rolnicze, pracownicze, kredytowe i integracyjne), stowarzyszenia i inne przedsiębiorstwa społeczne [6].

Przedsiębiorstwa społeczne pozwalają obywatelom łączyć się i koordynować zasoby oraz zdolności. Komasaacja umiejętności, wiedzy, kapitału oraz pracy wielu osób umożliwia osiągnięcie odpowiedniej skali produkcji i usług oraz efektywność w konkurencyjności [5].

Zatrudnienie odpłatne w gospodarce społecznej w latach 2009–2010, w stosunku do zatrudnienia ogółem w wybranych krajach Unii Europejskiej, zestawiono w tabeli 1.

⁶ Badania przeprowadzone przez CIRIEC na zlecenie Komisji Europejskiej w ramach działania pilotażowego „Trzeci system a zatrudnienie”; podkreśla się rosnącą rolę spółdzielni, товариств ubezpieczeń wzajemnych i stowarzyszeń w tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy oraz korygowaniu poważnych zaburzeń równowagi gospodarczej i społecznej. Wg sprawozdań CIRIEC (2012, s. 11), w 2009 r. w UE-27 działalność gospodarczą prowadziło ponad 207 tys. Spółdzielni, które zapewniły bezpośrednie zatrudnienie dla 4,7 mln osób i skupiały 108 mln członków. Towarzystwa ubezpieczeń zdrowotnych i opieki społecznej udzielają pomocy i ubezpieczają ponad 120 mln osób. Udział towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w rynku wynosi 24%. W 2010 r. stowarzyszenia w UE-27 zatrudniały 8,6 mln osób; odpowiadają one za ponad 4% PKB, a ich członkowie stanowią 50% obywateli UE.

Tabela 1. Odpłatne zatrudnienie w gospodarce społecznej w porównaniu z ogólnym zatrudnieniem w UE w tys. (wybrane kraje w latach 2009–2010)

Kraj	Zatrudnienie w gospodarce społecznej	Zatrudnienie ogółem	rub. 2 : 3 %
1	2	3	4
Austria	233,53	4096,30	5,70%
Belgia	462,54	4 488,70	10,30%
Czechy	160,09	4 885,20	3,28%
Estonia	37,65	570,90	6,63%
Francja	2 318,54	25 692,30	9,02%
Litwa	8,97	1 343,70	0,67%
Niemcy	2 458,58	38 737,80	6,35%
Polska	592,80	15 960,50	3,71%
Węgry	178,21	3 781,20	4,71%
Włochy	2 228,01	22 872,30	9,74%
OGÓLEM UE-15	12 806,37	172 790,40	7,41%
OGÓLEM UE-27	14 128,13	216 397,30	6,53%

Źródło: *Gospodarka społeczna w Unii Europejskiej* – sprawozdanie Międzynarodowego Centrum Badań i Informacji na temat Gospodarki Publicznej, Społecznej i Spółdzielczej (CIRIEC), 2012, s. 33.

Gospodarka społeczna w Unii Europejskiej jest sektorem, który wnosi znaczący wkład w rozwój zatrudnienia, zrównoważony wzrost gospodarczy oraz bardziej sprawiedliwy podział dochodów i bogactwa. Sektor ten jest w stanie łączyć opłacalność z włączeniem społecznym i demokratycznymi systemami sprawowania rządów, działając obok sektora publicznego i prywatnego na rzecz dostosowywania usług do potrzeb. Co istotne, sektor ten znacznie lepiej poradził sobie z kryzysem gospodarczym niż inne sektory i zyskuje sobie coraz większe uznanie na szczeblu europejskim [6]. Jednak otoczenie regulacyjne na poziomie europejskim i krajowym nie w pełni uwzględnia specyfikę przedsiębiorstw społecznych, co w efekcie utrudnia mobilizację inwestorów, dostęp do dotacji i zamówień publicznych – co jest powodem tego, że przedsiębiorstwa społeczne nie mające formy stowarzyszenia nie mogą korzystać z udogodnień oferowanych stowarzyszeniom przez jednostki publiczne⁷.

Ekonomia społeczna w Polsce to przedsiębiorczość głęboko zakorzeniona w naszej tradycji i historii⁸, której jednym ze spoiw jest solidarność nie tylko

⁷ Komunikat Komisji Europejskiej, *Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej*, KOM(2011), 682 wersja ostateczna, Bruksela, dnia 25.10.2011, s. 6.

⁸ Mówią o tym nazwiska prekursorów: Stanisława Staszica, ks. Piotra Wawrzyniaka, Edwarda Abramowskiego, ks. Wacława Blizińskiego, Marii Orsetti, Stefana Żeromskiego, Stanisława Wojciechowskiego, Teodora Toeplitza, Franciszka Stefczyka, Romualda Mielczarskiego, Jana Wolskiego, Stanisława Thugutta. Inicjatywy „Społem”, Liskowa czy Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej stanowiły nie tylko innowacje społeczne, ale również budowały nowe spoiwo społeczeństwa równych obywateli.

międzyludzka, ale również stanowiąca fundament ustroju gospodarczego. Polskie przepisy umożliwiają działalność przedsiębiorstwa społecznego w zróżnicowanych strukturach organizacyjnych, wśród których wyróżniamy [14]:

- **Fundację**, którą definiuje się jako kapitał przeznaczony na określony cel, który musi być społecznie lub gospodarczo użyteczny;
- **Stowarzyszenie**, które jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem grupy osób, która działa społecznie w celach niezarobkowych;
- **Spółkę non-profit**, która jest spółką z o.o. mającą inne cele niż osiągnięcie zysku, tj. cele społeczne. Zyski z działalności takiej spółki zwykle nie mogą podlegać podziałowi między udziałowców;
- **Spółdzielnię socjalną**, będącą specyficzną formą spółdzielni pracy, której działalność to prowadzenie przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków w celach społecznej i zawodowej reintegracji jej członków;
- **Spółdzielnię pracy**, która jest zrzeszeniem osób, a jej cechą jest prowadzenie działalności w oparciu o osobistą pracę członków, a także działalność społeczną i oświatowo-kulturalną;
- **Spółdzielnię osób prawnych**, tj. formę spółdzielni zrzeszającą osoby prawne, np. organizacje pozarządowe lub inne spółdzielnie. Spółdzielnia osób prawnych ma osobowość prawną;
- **Centrum Integracji Społecznej (CIS)**, będącą instytucją edukacyjną, przeznaczoną dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (praca w ramach działalności handlowej, usługowej lub wytwórczej). Funkcjonuje jako jednostka wyodrębniona w danej organizacji;
- **Zakład Aktywności Zawodowej (ZAZ)**, działający w celach rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. Funkcjonuje jako jednostka wyodrębniona w organizacji;
- **Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej (NZOZ)**, tj. organizacyjnie wyodrębniony zespół osób i środków majątkowych utworzony w celu zapewnienia świadczeń zdrowotnych. NZOZ funkcjonuje jako jednostka wyodrębniona w organizacji, która go utworzyła.

Cele społeczne tych organizacji przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Prawnie określony i chroniony cel przedsiębiorstw społecznych

Rodzaj przedsiębiorstwa społecznego	Określony cel społeczny
Fundacja	Cele społecznie lub gospodarczo-użyteczne, w szczególności takie jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska oraz opieka nad zabytkami
Stowarzyszenie	Samodzielnie określa swoje cele w statucie, przy czym nie mogą być one celami zarobkowymi

Tabela 2. Prawnie określony i chroniony cel przedsiębiorstw społecznych (cd.)

Rodzaj przedsiębiorstwa społecznego	Określony cel społeczny
Spółdzielnia socjalna	Społeczna i zawodowa reintegracja członków poprzez prowadzenie działalności gospodarczej. Niezależna działalność społeczna i oświatowo-kulturalna na rzecz swoich członków oraz ich środowiska lokalnego, a także działalność społecznie użyteczna w sferze zadań publicznych
Spółdzielnia pracy	W interesie swoich członków prowadzi wspólną działalność gospodarczą. Spółdzielnia pracy może także prowadzić działalność społeczna i oświatowo-kulturalną na rzecz swoich członków i ich środowiska. W przypadku spółdzielni inwalidów i spółdzielni niewidomych celem społecznym jest zawodowa i społeczna rehabilitacja inwalidów i niewidomych przez pracę w prowadzonym wspólnie przedsiębiorstwie
Spółka non-profit	Samodzielnie określa swoje cele w statucie, przy czym nie mogą być one celami zarobkowymi
CIS	Reintegracja społeczna i zawodowa osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym
ZAZ	Rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych
NZOZ	Zapewnianie świadczeń zdrowotnych i promocja zdrowia

Źródło: A. Sienicka, ekonomiaspoleczna.pl [stan z 31.08.2011].

Formy organizacyjne przedsiębiorstw społecznych

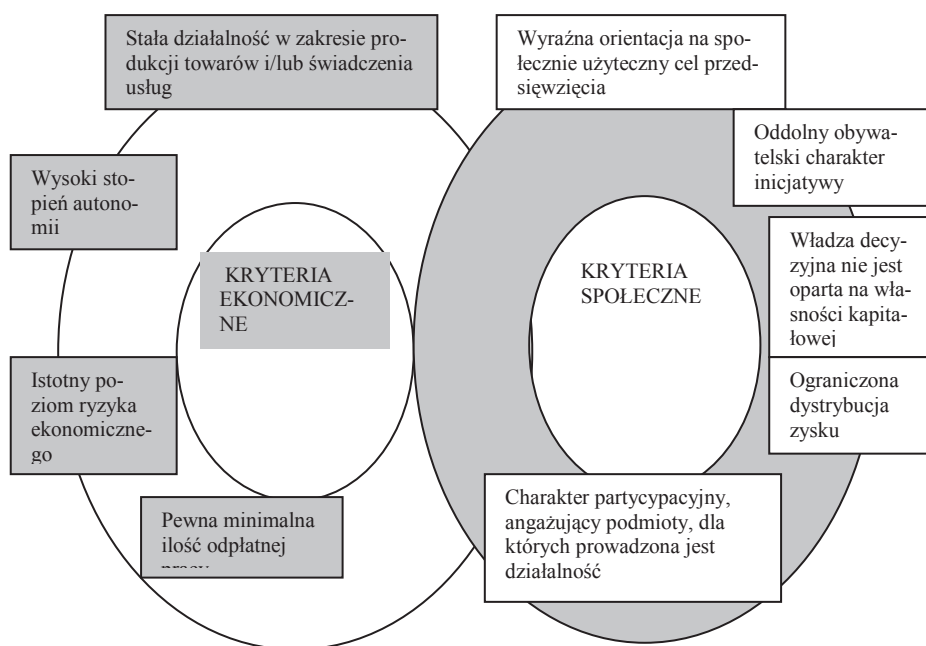
Przedsiębiorstwo społeczne zawiera w sobie atrybuty: „przedsiębiorczość”, który określa organizację prowadzącą działalność gospodarczą, a więc wytwarza produkty lub usługi, oraz „społeczność”, który wskazuje na podstawowe zasoby wykorzystywane przez przedsiębiorstwo, a także na jego misję. W odniesieniu do zasobów przede wszystkim wykorzystywany jest kapitał społeczny, ukształtowany w ramach określonej społeczności lokalnej. Swoją działalnością generuje swoiste sprzężenie zwrotne, korzystając z kapitału społecznego, czyli zasobów ekonomicznych wynikających z więzi społecznych i kontaktów międzyludzkich, których podstawą jest zaufanie, porozumiewanie się i współpraca, ale jednocześnie jego działalność prowadzi do pomnożenia zasobów tego rodzaju kapitału i jego mobilizacji. To powoduje, że *przedsiębiorstwo społeczne* jest kluczowym ogniwem ekonomii społecznej, a jego funkcją, oprócz wytwarzania określonych dóbr i usług, jest mobilizacja kapitału społecznego, generowanie innowacyjności oraz poszerzanie rynku i włączanie do uczestnictwa osób dotychczas wykluczonych [7].

Pod pojęciem „przedsiębiorstwa społecznego” Komisja Europejska rozumie przedsiębiorstwa⁹:

⁹ W rozumieniu zasad Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej i orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej – Komunikat Komisji Europejskiej, *Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej*, KOM(2011), 682 wersja ostateczna, Bruksela, dnia 25.10.2011, s. 3.

- dla których leżący we wspólnym interesie cel socjalny lub społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej, która często charakteryzuje się wysokim poziomem innowacyjności społecznej,
- których zyski są w większości reinwestowane w realizację tego celu społecznego,
- których sposób organizacji lub system własności odzwierciedla ich misję, opierając się na demokratycznych lub partycypacyjnych zasadach lub ma na celu sprawiedliwość społeczną.

Dla analizy ekonomii społecznej aktualnie przyjmuje się definicję tego sektora wg Karty zasad gospodarki społecznej CEP–CMAF¹⁰ z 2002 roku, z tym że w praktyce przede wszystkim definiuje się pojęcie przedsiębiorstwa społecznego stanowiącego rdzeń ekonomii społecznej. Europejska Sieć Badawcza (*European Research Network*) EMES zaproponowała zbiór wspólnych kryteriów ekonomicznych i społecznych wyróżniających organizacje, które można nazwać przedsiębiorstwami społecznymi, przedstawiono je schematycznie na ryc. 3.

Ryc. 3. Kryteria ekonomiczne i społeczne przedsiębiorstwa społecznego

Źródło: opracowanie własne za: Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (projekt), Warszawa 2012, s. 10–11.

¹⁰ Europejska Stała Konferencja Spółdzielni, Towarzystw Wzajemnych, Stowarzyszeń i Fundacji. W 2008 r. CEP-CMAF przyjęła nazwę „Europejska Ekonomia Społeczna” (Social Economy Europe). Tekst Karty opublikowano w: *Ekonomia Społeczna. Kraków 2004. II Europejska Konferencja Ekonomii Społecznej. Materiały*, MPiPS, ZLSP, Warszawa 2005.

Przytoczone powyżej kryteria ekonomia społeczna może spełnić dzięki działalności różnego rodzaju instytucji społecznych, które można zdefiniować jako „podmioty gospodarcze i społeczne aktywne we wszystkich sektorach, które wyróżniają się ze względu na swoje cele oraz szczególną formę przedsiębiorczości” [13].

Funkcje ekonomii społecznej

Ekonomia społeczna umiejscawiana była często jako część sektora pozarządowego, której znaczenie gospodarcze i działalność ocenia się przede wszystkim w sferze filantropii, ale współcześnie jest wyraźnie doceniona jako sfera realizacji polityki społecznej i zatrudnieniowej państwa. Zgodnie z wprowadzonym przez A. Giddensa pojęciem „trzeciej drogi”, ekonomia społeczna ma godzić interesy państwa, rynku oraz społeczeństwa obywatelskiego [2], ponieważ jest ona oparta na partycypacji i współpracy. Ocena efektów działania przedsiębiorstw społecznych nie powinna się tylko ograniczać do problematyki zatrudnienia lub przychodów z działalności zarobkowej, ale wymaga uwzględnienia wielu rodzajów korzyści, w tym również wpływu na rozwój kapitału społecznego, tworzenie usług społecznie użytecznych oraz pobudzanie rozwoju lokalnego – co stanowi obszar komplementarny w stosunku do ogólnej polityki państwa.

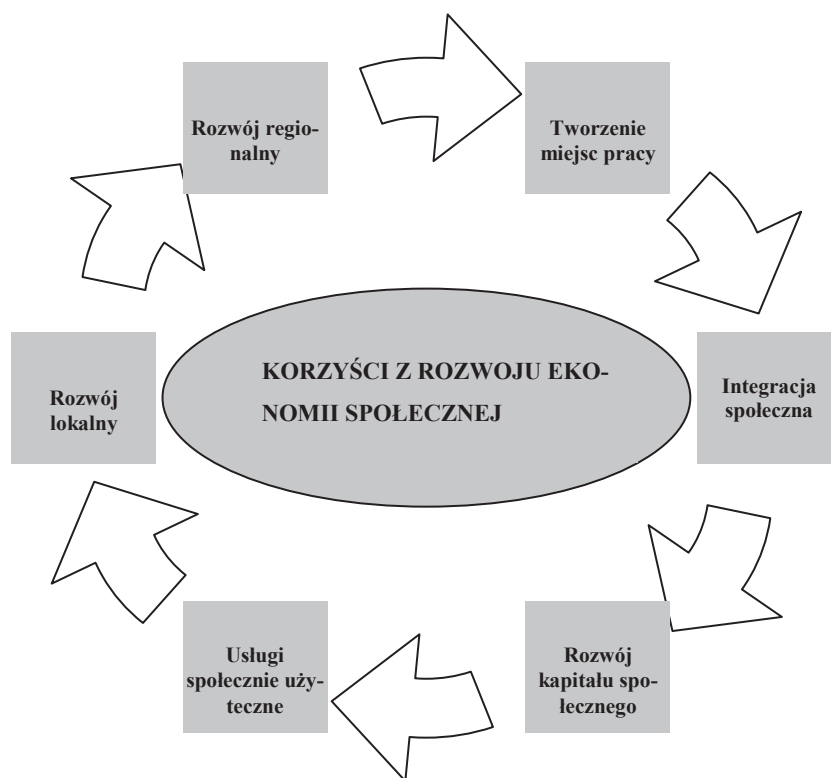
Analiza literatury odnośnie do działalności ekonomii społecznej oraz założenia programowe Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej (projekt, czerwiec 2012) pozwalają na wskazanie głównych korzyści wynikających z rozwoju ekonomii społecznej oraz wypełnianych funkcji społecznych, a mianowicie:

- *powstawania nowych miejsc pracy* – to najczęściej realizowana funkcja ekonomii społecznej, w szczególności dla osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- *integracji społecznej i zawodowej* – poprzez tworzenie nowych miejsc pracy ekonomia społeczna tworzy realne możliwości trwałej aktywizacji, usamodzielnienia oraz integracji społecznej i zawodowej;
- *rozwoju kapitału społecznego* – jest jednym z istotnych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego, rozumiany jako zasady współpracy i zaufanie społeczne, które umożliwiają bardziej efektywną współpracę w ramach społeczeństwa;
- *stymulowania rozwoju lokalnego* – poprzez: mobilizację lokalnych zasobów, zgodnie z paradygmatem rozwoju endogennego, zakładającym, że trwały rozwój opiera się na pełnym wykorzystaniu zasobów, pobudzaniu społeczności lokalnej do wspólnych działań, poprawie konkurencyjności lokalnej gospodarki, rozwoju sieci powiązań i współpracy, zwiększaniu popytu na dobra i usługi;
- *dostarczania usług społecznie użytecznych* – zaspokajających ważne potrzeby, których mieszkańcy społeczności lokalnych nie są w stanie zaspokoić

samodzielnie. W szczególności dotyczy to: usług opiekuńczych, nie tylko dla osób starszych, lecz także dzieci, niepełnosprawnych i innych grup, usług w zakresie ochrony zdrowia, edukacji, kultury i ochrony środowiska, zbiorowych usług komunalnych, itp.;

- *narzędzi rozwoju regionalnego* – ekonomia społeczna jest instrumentem polityki rozwoju regionalnego, ponieważ poprzez odpowiednio ukierunkowane wsparcie rozwoju przedsiębiorstw społecznych inwestycje prowadzone we współpracy z lokalnymi jednostkami mogą przynieść korzyści wynikające z pobudzania rozwoju lokalnego.

Przedstawione korzyści związane z rozwojem ekonomii społecznej są wzajemnie powiązane, uzupełniają się i wzmacniają (zob. ryc. 4).

Ryc. 4. Korzyści wynikające z rozwoju ekonomii społecznej

Źródło: Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (projekt), Warszawa 2012, s. 25.

Przedsiębiorstwo społeczne, osadzone w sieci lokalnych powiązań, może być skutecznym instrumentem inicjującym i wspierającym mechanizmy rozwoju lokalnego oraz sprzyjającym pełniejszemu wykorzystaniu dostępnych zasobów na poziomie lokalnym, a także dostarczać użytecznych społecznie dóbr i usług, generując tym samym dodatkowe korzyści społeczne oraz przyczyniając się do

rozwoju i wzmocnienia roli kapitału społecznego¹¹. Ekonomia społeczna nie jest panaceum na wszystkie problemy, których rozwiązywaniem zajmują się polityki publiczne prowadzone przez państwo. Może być natomiast skutecznym i efektywnym instrumentem wspierającym rozwiązywanie wielu problemów. Wymaga to jednak świadomego zaprogramowania i wykorzystywania tego instrumentu w politykach publicznych rządu i samorządów terytorialnych.

Współdziałania samorządów i przedsiębiorczości społecznej

Rola jednostek samorządowych władzy publicznej we wspieraniu ekonomii społecznej jest zróżnicowana i polega ona przede wszystkim na tym, aby aktywnie przyczyniać się do stworzenia makrospołecznych warunków dla organicznego wzrostu inicjatyw i podmiotów ekonomii społecznej, ustanawiania sprzyjającego ustawodawstwa oraz tworzenia warunków instytucjonalnych, generujących dla ekonomii społecznej wspierające ją otoczenie, a także do kształtowania różnych form partnerstwa dla rozwoju, włączających podmioty ekonomii społecznej, w szczególności w kompleksowe systemy dostarczania dóbr, w tym kluczowych usług społecznych i publicznych [7].

Odpowiednie zapisy Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES) stwierdzają [7], że w roku 2020 będzie ona stanowić ważny element polityk publicznych, przyczyniający się do wzrostu zatrudnienia, spójności społecznej oraz rozwoju kapitału społecznego. Jest to cel nadrzędny polityki wspierania rozwoju ekonomii społecznej, a dla zrealizowania tego celu wyznaczono osiągnięcie konkretnych, wymiernych rezultatów w czterech obszarach o określonych celach operacyjnych, a są to:

- *Przywództwo* – ekonomia społeczna powinna stać się trwałym elementem polityk publicznych. Oznacza to, że aby mogła osiągać oczekiwany poziom rozwoju, musi znaleźć swoje miejsce w politykach sektorowych, szczególnie związanych z rozwojem kapitału ludzkiego i społecznego.
- *Otoczenie* – przyjazne i wspierające otoczenie jest jednym z czynników kluczowych dla rozwoju ekonomii społecznej. Składają się na nie rozwiązania prawne, finansowe i infrastrukturalne. Rozwiązania prawne mogą ułatwić zakładanie i prowadzenie przedsiębiorstwa społecznego, ale również powinny kształtować warunki współpracy między tego typu podmiotami oraz instytucjami publicznymi.
- *Odpowiedzialna wspólnota* – trwałe powiązanie przedsiębiorstw społecznych z aktywnością społeczności lokalnej, szczególnie powiązania przedsiębiorstw społecznych z lokalnym samorządem, lokalnymi przedsiębiorcami czy też organizacjami obywatelskimi oraz powiązania kooperacyjne na poziomie ponadlokalnym: klastry, partnerstwa, franczyza społeczna.

¹¹ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (projekt), Warszawa 2012, s. 21–25.

- *Kompetencje dla ekonomii społecznej* – rozwój ekonomii społecznej wymaga odpowiednich kompetencji. Potrzebna jest społeczna wiedza o tym, czym jest przedsiębiorstwo społeczne, jakie cele stawiane są przed takimi podmiotami, jaka jest specyfika ich działania.

Współpraca organów administracji publicznej i podmiotów przedsiębiorczości społecznej oraz organizacji pozarządowych jest uregulowana wieloma aktami polskiego prawa¹². Polegać może na zleceniu realizacji zadań publicznych, wzajemnym informowaniu się o planowanych kierunkach działalności i współdziałaniu w celu zharmonizowania tych kierunków, konsultowaniu projektów aktów normatywnych w dziedzinach dotyczących działalności statutowej organizacji, konsultowaniu projektów aktów normatywnych dotyczących sfery zadań publicznych z radami działalności pożytku publicznego, tworzeniu wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym, zawarciu umowy o wykonanie inicjatywy lokalnej lub umów partnerstwa. Finansowanie działalności pożytku publicznego ze środków publicznych odbywa się w drodze otwartego konkursu, przewidzianego w art. 19a ustawy, i możliwe jest w efekcie wspieranie realizacji zadań publicznych i ich powierzanie [1]. Fundusze na finansowanie podmiotów ekonomii społecznej powinny być organizowane przy zaangażowaniu kapitałowym samorządu terytorialnego¹³. Jest on w tym zakresie zobligowany do uchwalenia rocznego lub wieloletniego programu współpracy z organiza-

¹² Szczególnie ważne dla sektora ekonomii społecznej są między innymi:

- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, Dz.U. 1982, nr 30, poz. 210, z późn. zmianami;
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych, Dz.U. 2006.94.651, z późn. zmianami;
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 kwietnia 2012 r. w sprawie przyznawania środków na podjęcie działalności na zasadach określonych dla spółdzielni socjalnych, Dz.U. 2012, nr 0, poz. 456;
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym, Dz.U. 2003.122.1143, z późn. zmianami;
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. 1997, nr 123, poz. 776, z późn. zmianami;
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 14 lipca 2012 r. w sprawie zakładów aktywności zawodowej, Dz.U. 2012, nr 0, poz. 850;
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U.03.96.873, z późn. zmianami;
- Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r., Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593, z późn. zmianami.

¹³ Pozwala to zarówno wiązać lokalne zasoby finansowe i organizacyjne dla wspierania tych podmiotów, które efektywnie można włączyć w działania dla rozwoju społeczności lokalnej. Działalność podmiotów ekonomii społecznej dla jednostki samorządu terytorialnego może przynieść: zwiększenie bazy podatkowej; powstanie solidnych, lokalnych dostawców usług; powstanie nowych miejsc pracy; zatrzymanie odpływu młodych ludzi, a także wydłużenie aktywności zawodowej mieszkańców; zmniejszenie wydatków socjalnych; powstanie nowych partnerów szczególnie zainteresowanych rozwojem społeczności lokalnej.

cjami pozarządowymi. Planowanie rozwoju lokalnego można ukierunkować w obszarach: wsparcia powstawania i działania podmiotów ekonomii społecznej oraz wykorzystania ich potencjału w rozwoju gospodarczym i lokalnej społeczności [5]. Obszary współdziałania ekonomii społecznej i państwa, a właściwie przedsiębiorczości społecznej z jednostkami samorządów terytorialnych są w znacznej mierze różnorodne. Najbardziej zauważalne są działania odnośnie do współtworzenia nowych miejsc pracy i zwiększenia szans na aktywność i usamodzielnienie się dla osób niepełnosprawnych, długotrwale bezrobotnych, o niskich kwalifikacjach, a wśród innych obszarów należy wymienić: różne usługi osobiste dotyczące w szczególności osób starszych, niepełnosprawnych oraz dzieci; usługi dotyczące potrzeb kulturalnych związanych z czasem wolnym; usługi związane z ekologią i gospodarką komunalną; usługi w rozwiązywaniu problemów aktywizacji zawodowej imigrantów. Przedsiębiorstwa społeczne dla władzy publicznej mogą z pewnością być alternatywnym rozwiązaniem w stosunku do komercjalizacji szeregu działań w zakresie usług społecznych czy publicznych.

Dla rozwoju ekonomii społecznej na poziomie lokalnym niezbędne jest stworzenie odpowiedniego klimatu, kompetencji i aktywne włączenie się urzędników samorządowych w odniesieniu do zagadnień ekonomii społecznej oraz partnerskie traktowanie jej podmiotów podobnie jak przedsiębiorców, a także tworzenie infrastrukturalnych zachęt do uruchamiania i prowadzenia takiej działalności (tworzenie inkubatorów ekonomii społecznej, świadome kupowanie usług czy też wspieranie promocyjne podmiotów, udostępnianie lokali dla podmiotów społecznych, itp.), budowania sieci wspierania i wymiany informacji, np. poprzez doradców/opiekunów świadczących wsparcie dla osób zakładających podmioty ekonomii społecznej przy wypełnianiu dokumentów rejestracyjnych, pozyskiwaniu zleceń lub środków zewnętrznych na działalność.

Współczesne trendy decentralizacji oraz zasady realizacji polityki społecznej, a tym samym również obszaru działalności przedsiębiorstw społecznych, przyjmują za podstawę działanie na rzecz środowiska lokalnego; powiązanie przedsiębiorstw społecznych z aktywnością społeczności lokalnej, lokalnymi przedsiębiorcami, a przede wszystkim powiązania podmiotów ekonomii społecznej z lokalnym samorządem oraz organizacjami obywatelskimi. Należy jednak zwrócić uwagę, że współdziałanie samorządu z podmiotami ekonomii społecznej przebiega na różnych poziomach, gdyż pod względem merytorycznym, jak i finansowym jest realizowane na poziomie lokalnym to znaczna część środków wsparcia sektora ekonomii społecznej dystrybuowana jest na poziomie regionalnym (np. przez Urzędy Marszałkowskie) lub centralnym.

Podsumowanie

Ekonomia społeczna stanowi ważny element polityk publicznych, przyczyniający się do spójności społecznej oraz rozwoju kapitału społecznego, a rozwój

ekonomii społecznej służy realizacji kluczowych celów rozwojowych kraju. Podmioty ekonomii społecznej są podmiotami gospodarczymi i społecznymi, aktywnymi we wszystkich sektorach. Funkcjonujące zapisy w polskim prawodawstwie w szerokim spektrum ustaw i rozporządzeń tworzą stosunkowo przyjazne otoczenie dla tego sektora gospodarki i jednoznacznie podkreślają rolę i znaczenie podmiotów ekonomii społecznej. Przedsiębiorstwa społeczne oparte na wartościach solidarności, partycypacji i samorządności, odgrywają kluczową rolę w społecznym rozwoju lokalnym. Pozwalają wykorzystywać zasoby ludzkie w sposób komplementarny do sektora prywatnego i publicznego, zapobiegają wykluczeniu społecznemu i łagodzą napięcia społeczne.

Przejawiają swoją aktywność w dziedzinie zabezpieczenia społecznego dla osób dotkniętych wykluczeniem społecznym, usług społecznych, ubezpieczeń, produkcji rolnej, organizowania zaplecza handlowego, rzemiosła, mieszkalnictwa, edukacji, szkoleń w dziedzinie kultury, sportu i aktywności w czasie wolnym, rozwoju lokalnego (np. agroturystyki, rewitalizacji społecznej, utylizacji odpadów), a także poszerzają swoje działania w nowych obszarach, takich jak: recycling, rozwijanie proekologicznych technologii [12].

Rola samorządu we wspieraniu ekonomii społecznej jest zróżnicowana i polega ona przede wszystkim na tym, aby aktywnie przyczynić się do stworzenia makrospołecznych warunków dla organicznego wzrostu inicjatyw i podmiotów ekonomii społecznej, ale także poprzez dysponowanie środkami na zakładanie i funkcjonowanie przedsiębiorstw społecznych, ponadto dla ukierunkowania i koncentracji tych środków dla podmiotów najbardziej potrzebujących. Istotną rolą samorządu jest także formowanie różnych form partnerstwa dla rozwoju, włączających podmioty ekonomii społecznej, w szczególności w kompleksowe systemy dostarczania dóbr, w tym kluczowych usług społecznych i publicznych.

Literatura przedmiotu wyróżnia jednocześnie niektóre uwarunkowania dla rozwoju ekonomii społecznej, które obejmują przede wszystkim: znaczenie lokalnego i społecznego zakorzenienia takiej działalności (spółdzielnie) w polskim społeczeństwie, konieczność poszerzania wiedzy na temat ekonomii społecznej (jej znaczenia i możliwości) dla tworzenia sprzyjającego otoczenia, traktowania ekonomii społecznej przez administrację publiczną jako ważny i innowacyjny segment współczesnej gospodarki, stanowiący jeden z czynników lokalnego zrównoważonego rozwoju, a także wskazują na aspekt finansowego wspierania poprzez np. system zamówień publicznych z klauzulą preferencji dla obszaru działań podmiotów ekonomii społecznej.

Działające podmioty ekonomii społecznej w warunkach lokalnego ograniczenia mają istotne znaczenie dla organizowania dostępu do usług społecznych, sprzyjają odbudowie powiązań społecznych, harmonizują społeczne interakcje i stymulują aktywne uczestnictwo w życiu lokalnym oraz współdziałając z jednostkami samorządowymi i innymi przedsiębiorstwami, tworzą różnorodne formy zinstytucjonalizowanego partnerstwa publiczno-prywatno-społecznego, dzia-

łąącego na różnych poziomach terytorialnej organizacji państwa. Partnerstwo samorządu z podmiotami ekonomii społecznej ukształtowało różnorodne instrumentarium, w tym – istotne dla działalności tych podmiotów – instrumentarium finansowe. Ważnym czynnikiem zwiększającym szanse na uzyskanie stabilnych podstaw działalności przedsiębiorczości społecznej jest umiejscowienie jej w łańcuchu wartości wytwarzanych na poziomie lokalnym, czyli budowanie jej pozycji na bazie współpracy biznesowej z miejscowymi przedsiębiorcami, samorządem lokalnym i lokalną społecznością.

Znaczenie gospodarki społecznej polega więc na tworzeniu alternatywnych dróg, w tym m.in. stawania się przedsiębiorcą, oraz przyjmowania aktywnych postaw związanych z poszukiwaniem rozwiązania, a nie tylko oczekiwaniem pomocy. Wymaga to oczywiście odpowiedniego poziomu współpracy samorządu z przedsiębiorstwem społecznym jako partnerem w relacjach ekonomicznych.

Literatura

- [1] Arczewska M. (red.), *Obszary działań i interwencji stycznych dla jednostek samorządu terytorialnego i instytucji ekonomii społecznej (organizacji pozarządowych)*, raport z badania, Warszawa 2011, s. 6.
- [2] Bohdziewicz-Lulewicz M., Sutula J., *Ekonomia społeczna jako instrument rozwoju regionu oraz społeczności lokalnych*, „Ekonomia Społeczna” 2012, nr 2, s. 51.
- [3] Dudzik K., Kucharski T., *Przedsiębiorstwa społeczne. Dobre praktyki*, [w:] Dudzik K. i in. (red.), *Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce. Teoria i praktyka*, wyd. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2008, s. 36.
- [4] *Ekonomia Społeczna. II Europejska Konferencja Ekonomii Społecznej. Kraków 2004. Materiały*, MPiPS, ZLSP, Warszawa, 2005, s. 9–10.
- [5] *Ekonomia społeczna w kreowaniu polityki lokalnej gmin i powiatów*, Zachodniopomorska Biblioteka Ekonomii Społecznej, Szczecin 2009, s. 14–15.
- [6] *Gospodarka społeczna w Unii...*, Sprawozdanie Międzynarodowego Centrum Badań i Informacji na temat Gospodarki Publicznej, Społecznej i Spółdzielczej (CIRIEC) dla Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, 2012, s. 20–21.
- [7] Hauser J., Lauriusz N., *Czynniki krytyczne tworzenia przedsiębiorstw społecznych. Przedsiębiorstwo społeczne. Konceptualizacja*, [w:] Dudzik K. i in. (red.), *Przedsiębiorstwa społeczne w Polsce. Teoria i praktyka*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2008, s. 9.
- [8] Hauser J., *Ekonomia społeczna a państwo*, [w:] Frączek M. i in. (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Kraków 2012, s. 112.
- [9] Karwińska A., *Uwarunkowania dobrego funkcjonowania społeczeństwa. Znaczenie gospodarki społecznej*, „Ekonomia Społeczna” 2010, nr 1, s. 20.

- [10] Komunikat Komisji Europejskiej, *Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej*, KOM(2011), 682 wersja ostateczna, Bruksela, dnia 25.10.2011, s. 6.
- [11] Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (projekt), Warszawa, 2012, s. 13 i nn.
- [12] Pacut A., *Kontynentalny model ekonomii społecznej*, [w:] Frączek M. i in. (red.), *Wokół ekonomii społecznej*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2012, s. 84.
- [13] Roelants B., *Rozszerzenie ekonomii społecznej: dokument przygotowawczy na I Europejską Konferencję Ekonomii Społecznej w Europie Środkowo-Wschodniej*, CECOP, Praga 2002, s. 6.
- [14] Sieniecka A., ekonomiaspoleczna.pl [stan z 27.06.2011].
- [15] Sienicka A., ekonomiaspoleczna.pl [stan z 31.08.2011].
- [16] Wygnański J.J., *O ekonomii społecznej – podstawowe pojęcia, instytucje, kompetencje*, Zachodniopomorska Biblioteka Ekonomii Społecznej, Szczecin 2009, s. 5.

Social economy determinant of local development

Summary: Article presents essence of social enterprise, base legal and aspects of economic conducts of social activities. It presents analysis of concept of social economy in states of European Union and in Poland. It identify foundation of program advancements of local development in Poland and forms – economic determining advancement process local development socially, development of activity of local country area in it.

Keywords: social economy, economic aspects, local development, activity of country area.